

ИСТОРИЈА МАЛОГ ЧОВЕКА И СВАКОДНЕВИЦЕ КРОЗ ОРИЈЕНТАЛНУ ЗБИРКУ ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА ШУМАДИЈЕ КРАГУЈЕВАЦ

Анстракт: Историјски архив Шумадије Крагујевац са поносом се може сврстати у ред малобројних архива у Србији који у свом поседу чувају архивску грађу насталу у раду званичне како локалне, тако и централне османске администрације. Међутим, највећи број списа углавном се односи на простор Старе Србије који је све до првих деценија XX века био саставни део Османске царевине. Архив је дошао у посед грађе већ у првим годинама након свог оснивања, али су ови списи задуго остали у сенци услед различитих околности као саставни део збирке Вариа. Међу архивским институцијама које су се последњих година упустиле у посао аналитичког сређивања и дигиталне обраде архивских списа на османском језику је и Историјски архив Шумадије Крагујевац. Резултат овог веома захтевног посла представља формирање Оријенталне збирке која се састоји од 156 докумената и 31 књиге на османском турском и арапском језику. Овај рад има за циљ да како стручној, тако и што широј јавности прикаже суштину садржаја и могућности које пружа ова Збирка, нарочито у сфери реконструкције историје малог човека, историје свакодневице и приватног живота под османском влашћу.

Кључне речи: историја свакодневице, Османско царство, извори османске провенијенције, Историјски архив Шумадије

Својим организационим и управним системом Османско царство представљало је једну од водећих политичких сила која је у дугом временском периоду обликовала историју Југоисточне Европе. Разлика између друштава и становништва Југоисточне Европе са једне и османских освајача са друге стране окосница је многих националних верзија историје. Већина историчара о процесу покоравања балканских народа од стране Османлија пише са становишта националног идентитета, иако су народи касног средњег века ретко доживљавали свет из перспективе нације. За једну групу историчара османска освајања представљала су изразито негативну појаву, било за њихов народ или целокупну европску цивилизацију, док су за другу она била симбол мира који је османска владавина успоставила. Свакако су непобитне чињенице око којих су све стране сагласне: Османско царство представљало је снажну административну и милитаристичку државу која се на врхунцу своје моћи простирала на три континента (Азија, Африка и Европа) и као таква успела да се одржи дуже од шест векова. За народе на простору Југоисточне Европе османска владавина представља изузетно важну историјску фазу која је одредила њихову судбину како у непосредном, тако и у дугорочном смислу.²

¹ виши архивист, mironicski@gmail.com

² Dževad Galijašević, *Neoosmanizam: Turska između juče i sutra*, Политеиа 2, Бања Лука

Уколико се говори о последицама османске владавине над балканским народима, разумљиво је да свака национална заједница полази из позиције властитог интереса. Сагледано из ове перспективе јасно је да историографије балканских народа имају специфичан угао гледања на османски период. Будући да у раздобљу од 16. до 18. века није постојала српска држава, у нашој историографији постојала је празнина испуњена стереотипним и садржајно непотпуним исказима о робовању под Турцима. Пред историчарима је био велики изазов да смислено повежу епоху средњовековне и модерне српске државности. Непознавање османског језика од стране историчара овог простора у пракси се показало као значајна препрека коришћењу извора, премда је неколицина оријенталиста сукцесивно истраживала средином 20. века под покровитељством данашње САНУ. Представе о животу под Турцима нису сезале до 16. и 17. века, већ су претежно засноване на искуству генерација које су током 19. и почетком 20. века сведочиле о јачању репресија према српском становништву у Османском царству, као и војним успесима младих српских држава. Савремени историчари су у највећој мери сагласни да се заправо о свакодневном животу, политичким и религијским слободама обичног народа и његовог односа са муслиманским господарима недовољно зна, а да су закључци врло често доношени проблематичним методама и тенденциозним тумачењима чињеница.³

Раздобље под османском влашћу, као најдужа епоха у историји српског народа, оставило је дубоке трагове у његовој националној свести. Истовремено, то је једно од најмање истражених и познатих периода српске историје. Иако у домаћој науци постоји релативно дуга традиција османистике, истраженост раздобља османске владавине је релативно мала у односу на величину хронолошког оквира и спектар историографских тема које тај оквир обухвата. Последица недовољне истражености је његова упрошћена интерпретација која је деценијама присутна. Та празнина у српској историографији постала је посебно видљива током протеклих неколико деценија када су се подручја историографских интересовања и истраживања са политичке и војне проблематике проширила на економску и друштвену сферу, а потом меандрирала у многобројне рукавце попут историје *малог* човека, историје свакодневице, приватног живота итд.⁴ У настојању да се све видљивији недостатак познавања османског периода српске историје превазиђе, последњих година се повећало интересовање за историјске изворе османске провенијенције који представљају темељ сваког озбиљнијег приступа изучавању османске епохе. Домаћи истраживачи су у већем броју почели да се баве истраживањима у турским архивима, а успостављена је и сарадња између српских и турских архивских институција. Остварени су сарадња и споразуми о доступности архивске грађе између Државног архива Србије и турских архива што за резултат има повећану доступност списка на османском језику османске грађе и њихово све интензивније коришћење у историографији и сродним дисциплинама.⁵ Последњих деценија еминентни

2011, 125-128.

³ Александар Фотић, *Између закона и његове примене*, Приватни живот у српским земљама у освит модерног доба (ур. Александар Фотић), Београд 2005, 27-64.

⁴ Александра Вулетић, извод из рецензије: Ненад Карамијалковић, Славко Степановић и Мирјана Маринковић, *Србија и Црна Гора у Оријенталној збирци Историјског архива Шумадије у Крагујевцу*, Крагујевац 2022, 6.

⁵ Ениса Аломеровић Хубанић, *Османска документа у Архиву Србије*, Зборник радова са

стручњаци из редова историчара, етнолога-антрополога, историчара уметности и других наука и научних дисциплина улажу огромне напоре на свеобухватном методолошком и објективном истраживању овог периода. У том циљу неопходно је нагласити значајна залагања државних установа и институција културе са обе стране. Упоредо са истраживањима у турским архивима одвија се и „откривање“ османских докумената у домаћим архивима који су били недовољно познати и доступни не само истраживачима, већ и архивским радницима. Неопходно је нагласити да се на простору који покрива Архивска мрежа Србије издваја мали број архива који у својим фондовима чувају грађу оријенталног типа, нарочито документа која су настала у раду званичне османске администрације за време њене вишевековне присутности на балканском простору. С тим у вези потребно је сагледати чињеницу да је у Србији током Првог и Другог светског рата и непосредно након рата велики број старих рукописа, књига и докумената био уништен, па је и то један од узрока непостојања веће количине документације из периода Османског царства.⁶ Самим тим, сваки сачувани документ османске проминијенције сам по себи је драгоцен културно наслеђе, не само Србије, већ и читавог Балкана и Европе.

ОРИЈЕНТАЛНА АРХИВСКА ГРАЂА У АРХИВИМА СРБИЈЕ

Оријенталистика у српску универзитетску праксу улази 1926. године када проф. др Фехим Барјактаревић оснива Семинар за оријенталну филологију на Филозофском факултету у Београду.⁷ Скоро упоредо са овим процесом отпочиње и систематичнија и организованија обрада докумената на османском језику, када је 1931. године донета одлука и оснивању Одбора за прикупљање и објављивање турске грађе о српској историји при Српској краљевској академији (СКА). Организација је поверена Глигорију Елезовићу и Јовану Радонићу у Државном архиву у Дубровнику и Македонији, као и Владиславу Скарићу, тадашњем директору Земалског музеја у Сарајеву. Оснивањем Одбора, оријенталне студије, тачније османистичка истраживања, добијају институционалну подршку и прерастају у систематску научну делатност.⁸

За својеврсног пионира српске оријенталистике издваја се Глигорије Глиша Елезовић (Вучитрн, 1879 – Београд, 1960).⁹ Већ на самом почетку свог професи-

међународне научне конференције Оријенталистика, јуче, данас, сутра, Београд 2016, 261-270.

⁶ Исто

⁷ Међутим, упркос, како се чини, дугој традицији, османистика као историографска дисциплина ни данас није адекватно заступљена у настави историје на српским универзитетима. Видети: Ема Миљковић, *Османистика у настави историје на српским универзитетима*, Криза и перспектива знања и науке: наука и савремени универзитет, тематски зборник (ур. Бојана Димитријевић), Ниш 2012, 267.

⁸ Ирена Колај Ристановић, *Преглед развоја оријенталних студија на тлу бивше Југославије*, Архив: часопис Архива Југославије 1/2, Београд 2014, 160.

⁹ Међутим, треба поменути да је први објављени извор османске провенијенције на српском језику публикован већ 1857. године у *Гласнику Друштва српске словесности*. У питању је превод султанске повеље издате цариградском патријарху Кирилу из 1855. године, у преводу Панте Гавриловића. Видети: Љиљана Чолић, *Османска дипломатика*

оналног рада, као одличан познавалац османског турског језика, објавио је 1923. године преводне четрдесетак османских докумената из манастира Дечани и православног храма у селу Доње Гуштерице на Косову у оквиру студије *Соколари и соколартство*. Глиша Елезовић је био члан Одбора за источњачку историјску и књижевну грађу Српске краљевске академије од оснивања ове установе 1931. године и приређивач прве књиге Зборника за историјску и књижевну грађу, објављене у две свеске (1940. и 1952) под насловом *Турски споменици*. У њој се налазе преводи 226 османских докумената из периода од 1348. до 1776. године. Елезовић је радио и на преводу османских докумената из тзв. Архива Београдског пашалука, које је спорадично објављивао у *Београдским општинским новинама*, *Политици* и *Трговинском гласнику*. Захваљујући том раду наша научна јавност је први пут стекла увид у значај османске архивске грађе. Важно је поменути и да је његова књига *Из цариградских турских архива – mühimne defteri* (1951) обележила почетак активног интересовања српских научника и архивиста за најобимнију збирку архивске грађе о Србији из времена османске владавине – ону сачувану у Истанбулу.¹⁰

У другој половини 20. века од истакнутих појединаца који су радили на преводу и обради списа на османском језику у Србији треба поменути академика Бранислава Ђурђева¹¹, др Душанку Бојанић Лукач¹², др Радмилу Тричковић¹³, др Славољуба Ђинђића¹⁴, др Љиљану Чолић¹⁵ и др Мирјану Маринковић.¹⁶ Њихово искуство у познавању османског турског и арапског језика (на арапском су махом израђиване верске књиге у Османском царству) значајно је допринело анализи једног дела османске грађе у српским архивима. Примера ради, сарадња Архива Србије са др Мирјаном Маринковић са Катедре за оријенталистику Филолошког факултета у Београду резултирала је обрадом значајног дела османске грађе централног државног архива (из фонда Књажевске канцеларије кнеза Милоша Обреновића) и објављивањем научне монографије *Турци са стране кнезу Милошу* (2009).¹⁷

са палеографијом, Београд 2005, 16; И. Колај Ристановић, *н. д.*, 155.

¹⁰ Ненад Карамилковић, Мирјана Маринковић, Славко Степановић, *н. д.*, 11.

¹¹ Свеобухватно о научном делу Бранислава Ђурђева у: Vesna Mušeta Aščerić, *Bibliografija radova akademika Branislava Đurđeva*, Naučno delo akademika Branislava Đurđeva: zbornik radova sa Međunarodnog okruglog stola održanog u Sarajevu 4. decembra 2009. (ur. Dževad Juzbašić), ANUBiH, knj. CXXXVI, Sarajevo 2010, 221-238.

¹² О библиографији Бојанић Лукач видети: Slavica Merenik, *Bibliografija dr Dušice Bojanić*, Istorijski časopis 7, Beograd 2004, 228-234.

¹³ Радмила Тричковић огроман допринос познавању историје српског народа у оквирима Османског царства дала је својом докторском дисертацијом *Београдски пашалук (1687–1739)*, одбрањеној на Филозофском факултету у Београду 1977. године. Нажалост, дисертација је публикована постхумно, 2013. године.

¹⁴ Славољуб Ђинђић примарно се бавио турским књижевним језиком, те је издао велики број уџбеника овог језика.

¹⁵ Једно од капиталних дела ове истраживачице: Љиљана Чолић, *Османска дипломатика са палеографијом*, Београд 2005.

¹⁶ Будући да др Мирјана Маринковић потписује преко стотину радова, сматрамо неоправданим истицањем било кога од њих, осим напомене да је докторирала на теми турске књижевности на српском језику простору од 1965. до 2000. године на Филолошком факултету у Београду.

¹⁷ Мирјана Маринковић, *Турци са стране кнезу Милошу: фонд Књажевске канцеларије*.

Огроман допринос познавању историје Османског царства, нарочито из перспективе српске националне историје, дали су и запослени у Историјском институту у Београду. Овде ће бити поменути они који су се издвојили вишедеценијским радом и богатом научном продукцијом. Најстарија и свакако неизоставна је др Олга Зиројевић, која је готово четири деценије провела радећи у Историјском институту, бавећи се претежно турским периодом националне историје од 15. до 18. века.¹⁸ Готово идентичним раздобљем баве се др Татјана Катић¹⁹ и др Срђан Катић²⁰, док се у фокусу истраживања др Драгане Амедоски у овом периоду налазе историја свакодневног живота, као и положај и улога жене у Османском царству.²¹

На основу овог кратког прегледа историје српске оријенталистике и, уопште-но говорећи, доприноса на пољу изучавања српске националне историје османског периода, евидентан је значај архива као установа које неретко представљају полазишта за ове врсте истраживања. Међу архивима који чувају драгоцене збирке оријенталне грађе у Србији издвајају се Историјски архив Београда, Архив САНУ, Архив „Рас“ у Новом Пазару и, природно по количини и разноврсности сачуване документације, Државни архив Србије који чува разноврстан корпус докумената из османског периода подељен у неколико група у различитим фондовима. Књажевска канцеларија кнеза Милоша Обреновића садржи бројна документа на османском језику као кореспонденцију како са страним, тако и са домаћим политичким факторима, на путу ка изградњи српске аутономије и државности започете у периоду Другог српског устанка.²² Збирка Вариа доноси највећи број оригиналних рукописа претежно из 19. века који највише података могу дати на пољу реконструкције историје свакодневице економског и социјалног живота. Нажалост, ова документа не сежу дубље од 19. века у време османске управе у Србији и нису хронолошки попакована. Посебну групу чине раритети архива Србије, међу којима су и документа писана на османском језику, као и тапије документа приватно-правног карактера чија је основна намена била да регулишу односе на приватним поседима. Несумњиво да у Архиву Србије важно место заузимају и копије докумената преузете из других архива, првенствено из архива Председништва Владе Републике Турске. На захтев Архива Србије професор др Богумил Храбак је 1963. приликом посете поменутом архиву у Истанбулу преузео копије дефтера и докумената из Му-

Документи на турском језику Архива Србије, Београд 2009. Ова приређена збирка садржи 310 докумената разноврсне форме и садржаја.

¹⁸ Олга Зиројевић докторирала је на тему *Цариградски друм од Београда до Софије (1459–1600)*. Њено интересовање толико је широко да се може рећи да се бави како традиционално-политичким, тако и неким савременим темама и приступима (нпр. кулинарством као делом османске баштине).

¹⁹ Докторску дисертацију *Призренски санџак од друге половине 15. до краја 16. века* одбранила је 2013. на Одсеку за историју Филозофског факултета у Сарајеву.

²⁰ Докторску дисертацију *Историја османског рударства и металургије (на примеру Смедеревског санџака)* одбранио је 2005. на Одељењу за Мултидисциплинарни студије Универзитета у Београду.

²¹ Докторску дисертацију *Друштвено-економски односи у Крушевачком санџаку од средине XV до краја XVI века* одбранила је 2013. на Филозофском факултету у Сарајеву.

²² Фонд Државног архива Србије, *Књажевска канцеларија (1815–1839), [1815–1860]*

химе дефтера – регистра хитних и важних послова Царског дивана о унутрашњим и спољним питањима војне, друштвене и економске важности. Научни сарадник Историјског института у Београду, проф. др Душанка Бојанић Лукач, извршила је преглед и идентификацију те грађе 1979. године.²³

Као позитиван пример сачуваности османске грађе издваја се Архив „Рас“ у Новом Пазару, чија се надлежност простира на територији која је све до 1912. године била у саставу Османског царства и у чијим се збиркама налази богата ризница османске администрације и културне баштине. У новопазарском архиву годинама је улаган велики труд да се ова документа среде, преведу, публикују и постану доступна како стручној, тако и што широј јавности. Комплетна збирка садржи различита документа која у себи чувају и многе информације о животу крајем 19. и почетком 20. века. Списи на османском језику које поседује Историјски архив „Рас“ настајали су претежно радом локалних органа власти у Новом Пазару и његовом ширем подручју, трговачко-привредном активношћу становника, разном преписком, те научним и књижевним радом културних посленика са овог подручја.²⁴ Током година приређено је више публикација у сарадњи са еминентним стручњацима на пољу оријенталистике. Издвајају се *Сицили*²⁵ *кадије казе Нови Пазар 1766–1768. године*, Нови Пазар 2012 (Ахмед Аличић), *Штампана дјела на арапском језику у Оријенталној збирци Архива „Рас“*, Нови Пазар 2012 (Енвер Ујкановић), *Алхамија-до литература као културно наслеђе – Таџвид*²⁶ *Кур’ана Фагневи Заде*, Нови Пазар 2014 (Енвер Ујкановић), *Нови Пазар и околина у османским тапијама*, Нови Пазар 2015 (Енвер Ујкановић и Сеад Ибрић). Са друге стране, занимљива је чињеница да се на простору Косова и Метохије, који је такође све до 1912. године био у саставу Османске царевине, у већини архива који су оснивани педесетих година 20. века нису нашла и сачувала документа османске администрације. Део одговорности за овакво стање са тешким последицама по архивску грађу свакако сноси послератна државна администрација која је наредбом Привредног савета ФНРЈ из 1949. године („Службени лист ФНРЈ“ 83/49) одредила да се безвредан архивски материјал предаје на рециклирање „Отпаду“ услед недостатка хартије. Погрешно тумачење ове уредбе довело је до уништења огромног архивског материјала који се односи и на прошлост Косова и Метохије, као и осталих делова Србије.²⁷ Упркос свим тим негативним појавама, покрајински Архив Косова успео је да формира богату збирку микрофилмоване грађе од 17. до 20. века, у којој су се налазила и систематски прикупљена документа из турског архива. Поред тога, за изучавање периода под османском управом, историји малог човека и свакодневице, значајни су били фондови верских заједница, лични фондови, Збирка географских карата и графика 1692–1943, затим Збирка докумената цамије у селу Доганај од 16. до 20. века, посебно фонд Мутавџијског еснафа-Призрен од 1849. до 1951. године, који су

²³ Е. Аломеровић Хубанић, *н. д.*, 261–270.

²⁴ Опис Оријенталне збирке Архива „Рас“ у Новом Пазару.

²⁵ Сицил представља свеску или регистар који је водио кадија или његов заменик. У њима су се заводила сва документа настала као резултат њихове редовне судске активности. Видети: Н. Карамилковић, С. Степановић и М. Маринковић, *н. д.*, 18.

²⁶ Наука о правилном учењу Курана

²⁷ *Архивски фондови и збирке у СФРЈ: САП Косово*, Београд 1986, 9–10.

чувани у покрајинском архиву.²⁸ Савремене друштвено-политичке околности, након Нато агресије 1999. године, онемогућиле су приступ и увид у грађу ових фондова, па се о њиховој садржајности и значају за ову тему не може детаљније говорити. У поређењу са осталим архивима, Нишки архив у својој Збирци Вариа чува респектабилну количину докумената на османском турском. Преко 200 „турских“ докумената из 19. века (тапија, писама, телеграма, диплома, путних исправа, итд.) који би засигурно донели нова сазнања како о крупним политичким и друштвеним дешавањима, тако и оним малим и свакидашњим, али не мање важним збивањима која су чинила живот тога времена, нажалост, нису систематски обрађена, преведена ни дигитализована.²⁹ Међу архивима у Србији који поседује збирку докумената на оријенталним језицима треба поменути и Историјски архив у Пироту.³⁰ И у овом архиву, као и у већини која поседује документа на османском турском, она нису обрађивана, систематски и аналитички сређена и преведена. Проблем који је приметан у готово свим архивима, ако говоримо о могућностима за обраду и систематско сређивање грађе оријенталног порекла, примарно је недостатак оспособљених кадрова или стручњака на пољу оријенталистике, који владају османско-турским и арапским писмом, тако да није неоснована претпоставка да већи број архива у Србији, а нарочито у јужним деловима земље, поседује фрагментарно грађу на османско-турском или арапском писму, а да та документа нису препозната и адекватно вреднована. Како су то углавном документа која су долазила откупом или поклоном, појединачно или у мањим целинама у различитим временским периодима, сврставана су у збирку Вариа. Услед недостатка стручњака за оријенталне језике, документа су остајала дуго без веће систематске обраде и детаљнијег превода. Са друге стране, треба узети у обзир и непопуларност теме у односу на друштвенополитичке околности која је додатно оријенталну грађу остављала у „мраку“ Архива. Не можемо да не приметимо да су се у периоду СФРЈ поред значајних и великих јубилеја из прошлости југословенских народа (овде се примарно мисли на територију СР Србије) најзаступљеније теме које су обрађиване у архивима заправо односиле на историју и развој КПЈ, њено деловање, Народноослободилачки рат и тековине НОБ-а. Остале теме су углавном биле усмерене на локалну историју, личности и догађаје који су на неки начин уклапали у тренутну актуелну и пожељну тематику. Овакав однос према прошлости, уз недостатак стручних кадрова, није остављао превише могућности за откривање нових чињеница из свакодневног живота народа под османском влашћу.

Несумњиво највећу базу по обиму и вредности сачуване османске грађе која пружа могућности за истраживање прошлости српског народа под османском влашћу представља поменути Османски архив – Архив Председништва Владе у Истанбулу. Последњих година уложени су огромни напори на пољу успостављања међудржавне и међуинституционалне сарадње, која је резултирала 2015. године потписивањем Протокола о сарадњи између тадашњег Архива Србије и Генералне

²⁸ Исто, 39-56.

²⁹ На основу сумарног инвентара збирке Вариа Нишког архива

³⁰ Евиденција фондова и збирки Архива Пирот

дирекције Државних архива Републике Турске.³¹ Убрзо након потписивања Протокола, архивисткиња Државног архива Ениса Аломеровић Хубанић започела је истраживање и систематско снимање османских докумената. Као резултат истраживања на тему Србија у Османским документима од 15. до 19. века преко 20.000 копија докумената дигиталног формата пронашле су своје место у Државном архиву Србије.³² Ениса Аломеровић Хубанић организовала је и изложбу 2018. године у Архиву Србије као прву у низу изложби докумената из османских архива значајних за историју српског народа под османском влашћу.

ОРИЈЕНТАЛНА ЗБИРКА У ИСТОРИЈСКОМ АРХИВУ ШУМАДИЈЕ

Историјски архив Шумадије Крагујевац са поносом се може сврстати у ред малобројних архива у Србији који у свом поседу чувају грађу насталу у раду званичне османске администрације. Архив је дошао у посед грађе већ у првим годинама након свог оснивања, али су ова документа задуго остала у сенци услед различитих околности као саставни део збирке Вариа. Међу архивским институцијама које су се последњих година упустиле у посао аналитичког сређивања и дигиталне обраде османске грађе је и Историјски архив Шумадије у Крагујевцу. Резултат овог веома захтевног и замашног посла, најпре због језика и писма самих докумената, представља формирање Оријенталне збирке која се састоји од 156 докумената и 31 књиге на османском турском и арапском језику.

Надлежност Градског државног архива у Крагујевцу простира се од 1952. године на територију Крагујевца, Краљева и Новог Пазара, све до оснивања архива у овим градовима (Краљеву 1960. и Новом Пазару 1976). Управо захваљујући чињеници да је крагујевачки Архив био надлежан на територији Новопазарског округа, указала се прилика да се дође у посед докумената и књига на оријенталним језицима. Тадашњи руководиоци Архива искористили су ову јединствену прилику на основу које је он дошао у трајни посед непроцењиве грађе која својим садржајем превазилази локални карактер. Грађа османске проминијенције која се данас чува у њему, у највећој мери откупљена је од физичких лица из Новог Пазара у периоду од 1952. до 1958. године. Група од 101 документа различитог садржаја откупљена је од Ристе Селмановића и Косте Кулагића из Новог Пазара (непознат датум откупа), 60 докумената откупљено је од Вехабије Хацића и Џемаила Тузињца, такође из Новог Пазара. Два берата и једна путна исправа откупљени су од Петра Туцаковића, док су султанов позив на новогодишњу вечеру (1908/1909) и говор приликом отварања турског Парламента (1914) откупљени у Београду од Књагиње Димитријевић 12. марта 1957. године.³³ Занимљив је податак да је група од 8 докумената 12. априла 1958. године плаћена Алимпију Симић 6.000 динара. Ако узмемо у обзир да је месеца априла 1958. године цена полубелог хлеба била 46,9 динара, а да је килограм свињског меса стајао 388 или да су обичне мушке ципеле коштале 2.886

³¹ Душан Гутеша, *Потписан Протокол о сарадњи између архива Србије и Генералне дирекције државних архива Републике Турске*, Архивски гласник 10, Београд 2015, 4-5.

³² Е. Аломеровић Хубанић, *н. д.*, 261-270.

³³ Из записника о примопредаји архивске грађе и улазног инвентара Историјског архива Шумадије Крагујевац

динара, можемо да закључимо о којим вредностима се радило приликом откупа архивске грађе.³⁴ По доласку у Архив, грађа је подвргнута процесу обраде који је у том тренутку подразумевао нумеричко обележавање, печатање и разврставање по темама у кошуљице. Врло мали број докумената је садржајно ближе описан и протумачен, претпостављамо услед недостатка стручних лица са потребним знањима за обраду докумената на османском турском. Без сигнатуре и потписа лица које је грађу сређивало, документа су припојена збирци Вариа (која обухвата разноврсну грађу нераспоређену по другим фондовима и збиркама) у којој су стајала деценијама без икакве иницијативе за њиховом даљом обрадом. Тек пре десетак година, ангажовањем нових кадрова, а уз велику подршку тадашњег директора Предрага Илића, оживело је занимање за османске списе. Будући да је обрада османске грађе захтевала озбиљан приступ и позамашан рад израђен је пројекат у више фаза који је подржан од стране Министарства културе и информисања Републике Србије. Приступило се темељној анализи и обради докумената, која је на првом месту подразумевала проналажење стручне особе за превод. За овај посао ангажована је већ поменута професорка др Мирјана Маринковић са Катедре за оријенталистику Филолошког факултета у Београду, која је од раније имала значајна искуства у обради овакве врсте грађе сарађујући са Архивом Србије. Већ приликом самог упознавања са садржајем грађе, закључено је да се већина докумената односи на простор Старе Србије и севера Црне Горе и да се доминантно састоји од грађе на османском-турском, а мањим делом и на арапском језику. На основу ове примарне анализе усвојен је предлог за издвајање исте у посебну збирку како због њене лингвистичке, тако и тематске специфичности. Тако је заправо тек 2019/2020. формирана Оријентална З(з?)бирка Историјског архива Шумадије у Крагујевцу. Уследили су превод, а потом сређивање, обрада, дигитализација и израда Аналитичког инвентара. У међувремену је, ревизијом грађе, Збирка редукована на 156 докумената којима је додата и 31 књига на османском-турском и арапском језику евидентирана након прегледа инвентара осталих архивских фондова и збирки. Сва османска грађа класификована је на књиге и документа, а потом систематизована према следећим врстама грађе, пратећи хронолошки ред. Књиге су подељене на Верске књиге; Историјске и путописне књиге; Државни шематизми и Варија/књиге, док су документа подељена на Берате³⁵; Бујурулдије³⁶; Административну грађу – судске одлуке, потврде, тапије, признанице, порези итд.; Личне и путне исправе; Верска документа; Исечци из часописа и Варија/документа. Приликом превођења датовања и систематске обраде докумената дошло се до фасцинантног открића које је за готово три деценије померило старосну границу грађе коју чува крагујевачки Архив. Наиме, до сада је најстарији документ у нашем архиву био везан за 1809. годину и Карађорђеву устаничку Србију, да би се превођењем и датовањем документа из Оријенталне збирке *Запис суда о убиству приликом отмице девојке на Косову* старосна граница грађе померила на 13. новембар 1780. године. Ово откриће које званично најстарији документ у Историјском архиву Шумадије Крагујевац помера у 18. век, са једне стране

³⁴ *Статистички годишњак ФНРЈ 1959*, Београд 1959, 232-233.

³⁵ Берат представља документ којим се потврђује да је неке поверена службена дужност, одређен приход, признато неко право или повластица.

³⁶ Бујурулдија означава писану заповест виших органа османске власти нижим.

доноси неизмерну радост и превазилази локални значај, док са друге неминовно оставља утисак горчине, с обзиром да је најстарији документ постојао деценијама а да се за њега није знало. Након вишегодишњег захтевног и исцрпног рада Архив се определио да путем двојезичне (српско-турске) изложбе изврши прву промоцију садржајем најинтересантнијих докумената и књига ове Збирке који би послужили у реконструкцији прошлости Србије и Црне Горе од краја 18. до почетка 20. века, како у погледу националне, тако и друштвене историје ових простора. Одабрана грађа презентована је први пут у Крагујевцу на дан града 6. маја 2022. године.

Оријенталана збирка коју чува Историјски архив Шумадије Крагујевац одшкринула је врата истраживачима за увид како у управљачку праксу Османског царства, начинима на који је османска историографија на свом заласку презентовала историјске догађаје из средњовековне и нововековне историје, тако и у историју малог човека. У наставку рада приказаћемо неке од докумената збирке који својим садржајем подстичу нека нова питања и размишљања о животу обичних људи, поданика османског царства, како муслимана тако и хришћана, на ситуације и животне проблеме које је наметала свакодневица. Презентовани су примери који се могу анализирати у контексту савременог мултикултуралног истраживања, као и родне перспективе.

- *Судски запис о убиству током отмице девојке на Косову из сицила новопазарског кадије Мустафе, 13. новембар 1780. године*³⁷

Ствар је онаква каква је изложена. Написао убоги Мустафа, кадија Новог Пазара и околине. Нек му је опроштено: На пресветлом часном шеријатском већу изјаву је дао Митар, Колетов син из села Бује у кадилуку Вучитрн, у присуству хришћана Милете-Радојевог сина из села Батке, Радојице-Симоновог сина из села Витковиће и Радосава-Јовановог сина из села Затраге: „Пре годину дана, хришћанин по имену Микета, Љубисављевог син из села Вра...(?), погодио је метком из повеће пушке мога сина Миладина док је отимао моју кћи. Речени Милета, Радојица и радосав су рођаци и јемци реченог убице. Убицу сам тужио великом везиру. По овом питању они немају никакве везе и ја са њима нисам ни у каквом спору и опростио сам поменути хришћанима. Спор имам само са зимијом Микетом.“ Записано по захтеву и потврђено по шеријату, 13. новембра 1780.

Још од раног средњег века на Балкану је отмица сматрана за преступ и незаконит начин ступања у брак, који је био санкционисан најстрожим казнама.³⁸ Иако је и под турском управом забрана отмице била на снази, хаотичне политичке прилике након слабљења османске државе од краја 17. века допринеле су њеном ширењу. Отмице су се најчешће догађале када родитељи девојке одбију просца, када је просац и пре просидбе знао да ће бити одбијен или када је у питању девојка друге вере. Дешавало се да отмица буде изведена уз девојчину сагласност како би избегла уговорени брак. Родбина девојке би се након отмице давала у потрагу за

³⁷ ИАШК, ОЗ/Д III-1 (1780)

³⁸ Зорица Дивац, *Породичне и брачне (не)прилике у Србији (19. век)*, Гласник Етнографског института САНУ 54, Београд 2006, 221.

њом. Уколико потрага није дала резултате, девојка би најчешће ступила у брак са отмицарем, с обзиром да се у народу сматрала за осрамоћену. Уколико би се након отмице родитељи девојке сагласили са склапањем брака са отмицарем, престајала би и његова кривична одговорност. Наведене околности често су биле мотив да се момак отмицом одлучи да добије жену коју жели.³⁹ Отмица забележена у овом судском запису пошла је по злу и завршила смртним исходом, те је случај завршио на османском (шеријатском) суду.

Кадијски судови били су једна од најважнијих институција које су омогућава-
ле успешно функционисање Османског царства. Институција кадијског суда део је исламске традиције од периода ширења ислама ван граница Арабијског полуострва када се појавила потреба за систематичним спровођењем правних норми. Због тога је од својих почетака ова институција била везана за политичко-административну власт која је своју судску јурисдикцију пренела на кадије. У раду кадијског суда, формално говорећи, исламско верско право, шеријат, играло је централну улогу. Иако несумњиво исламска институција, кадијски суд био је отворен за све становнике Османског царства. Немуслимански поданици султана, односно зимије, појављивали су се пред кадијом у улогама тужилаца, тужених и сведока, као и у случајевима када су само желели да забележе претходно склопљен договор. Према закону, имали су обавезу да дођу на кадијски суд само у случају парничења са муслиманом или оптужбе за тешка кривична дела и угрожавање јавног реда. У осталим случајевима немуслиманци су спорове могли решавати у оквирима своје заједнице. Берати патријарха и епископа одређују да се у њиховој надлежности налазе решавања спорова у вези са породичним правом, склапањем брака, разводом и наследством. Ипак, подела надлежности није била ни приближно оштра како би се могло помислити. Немуслиманци су своје проблеме и спорове покушавали да разреше пред кадијом и када их закон на то није приморавао. Они су тако користили кадијски суд приликом спорења око наслеђа или развода, случајева који су били под неоспорном јурисдикцијом црквених власти. Разлози такве праксе су бројни. Одлука донета на кадијском суду имала је државне гаранције да ће бити спроведена, за разлику од договора у оквирима заједнице. Такође, пракса издавања писаних потврда кадијских одлука и њиховог истовременог бележења у својеврсне судске регистре (сицили) олакшавала је доказни поступак у случају поновних спорова по истом питању јер је сваки следећи кадија могао извршити увид у регистре и сазнати детаље решених парница. Поред тога, у случајевима када је примена шеријатских одредби могла довести до повољнијег разрешења случаја зимије су могле да, заобилазећи канонско и обичајно право, свој случај изнесу пред кадијом.⁴⁰ Један од таквих случајева доноси и следећи документ.

³⁹ Ђорђина Трубарац Матић, *За њим и у гору и у воду: Семантичко-прагматичка анализа у контексту добровољне брачне отмице*, Гласник Етнографског института САНУ 62, Београд 2014, 217-218.

⁴⁰ Огњен Крешић, *Хришћани као сведоци чина (suhud ul-hal) на кадијским судовима у Османском царству*, Зборник Матице српске за историју 89, Нови Сад 2014, 7-22.

- Молба Српкиње шеријатском суду због брачних проблема своје ћерке основном шеријатском суду у Новопазарском кадилуку, 7. новембар 1879. године⁴¹

Мубашир Адем-Ага, 4. новембра 1879. године, наведени случај не припада суду пошто је ствар коју ће извидити заступник митрополита, те ће бити упућено митрополиту како би разрешио односе између мужа и жене чија се имена налазе у молби. Понизна молба је следећа: „Иако ми је дунђер Сука-тим (Сућатим) Михаило из махале Варош у Новопазарском кадилуку зет, он се одавно одао пићу, те је моју убогу кћи и две мале кћери које има са њом оставио без ичега; пошто их је дуже време мучио и кињио, отерао је своју немоћну жену, а моју кћи, и њихове кћери сироту Стану и Јању, од којих је једној једанаест, а другој шест година. Има пет година како оне станују у мојој кући а да он ништа не даје, а како то зна и речена махала, и пошто се његова робинја сиротица издржава служећи наоколо, молим да се речени Ми-хаило позове на суд и да му се одреди и запрети да жени и сиротицама које је оставио беспомоћне даје одговарајуће суме за дневно издржавање. Молим да се то учини и због тога сам се осмелила да поднесем ову моју понизну молбу, а одлучиће онај ко треба.“ 2. новембар 1879. Робинја, Варош махале, име јој је Мар...

465

Османски суд закључио је да случај треба да се реши у оквирима цркве (Рашко-призренске епархије), односно од стране тадашњег митрополита. На документу је и део текста писан на српском језику од стране записничара шеријатског суда, затим одговор пароха новопазарског, као и закључак на крају писан на српском језику. Преписка је изложена у целисти:

Као оваког тужба која је међу жене и јунака исврижује по закона отоманског припада преданог православног старјешине вјере, због тога њему ову под-стреке придајему. Да њихма тужба изврше, и тако молилица извести.

22/10 1879.

Молба Поштованоме суду Шериата Н Пазарском по вашем налогу од 22/10 1879. Чрез Миаила Сућанина и његове му супруге Ристе Чековића. Да би тако сте која њиове парнице одлуком извршена била, почим доле потписата чр. Н. Пазарско облитество услед вашег Вис.налога извештавамо ве! Да почем је Миаило са његовом супругом Ристом пред нас и неколико пута око стања ствари њиове брачне парнице ништа нисмо могли успјети. Но да би тако њихова брачна парница у пуном смислу решила се, почим коликоице могуће из нао-димо да доласком нашег В. Пр. Госп Митрополита, њиове обе стране треба да се разправу.

епитрат митрополитски прота и парох Ново-Пазарски

21. новембра 1879. у Новом Пазару

Г. Проти,

⁴¹ ИАШК, ОЗ/Д III-35 (1879)

Михајло кућу нашао пак жена његов кад бих хктео са ђецом нека код свог мужа нека иде, јер јемства даје како ће као што треба хранити, у случају кад неби хктео отићи тада, Михајло мора ђецу примити, а што се ниће „на-викја“ не мора потражити.

- *Лекарски извештај о полној способности српског малдића*⁴²

Опитински лекар у Новом Пазару, 27. јануар 1899. године

Ја, понизни, прегледао сам Лака, Тодоровог сина из села Дренова у Новопазарском кадилуку. Није уочено нити неко обољење нити малфација која би довела до слабости и неплодности.

Даје се извештај да су сви репродуктивни органи нормални, те да је дотични способан да обавља брачне дужности, да избацује семе у вагину и да се размножава, будући да нисам успео да установим сифилис, гонореју, живчане и свињске болести.

466

Дефиниција брака, брачних права и обавеза у османском свету почивали су на елементима исламског закона (шеријата) и припадности муслиманској заједници – Уми. Промене у брачним заједницама муслимана биле су условљене осталим друштвеним променама којима се исламска заједница постепено прилагођавала. У сложеном систему шеријатског права мушкарац и жена су у исламу имали своје место као правни субјекти. Шеријатско брачно право је дефинисало примере у којима брак није дозвољен, као и различите „сметње за ступање“ у брак које су пролазног карактера: сиромаштво, полну болест, спремност младића и девојке за полне односе. Породица је представљала изузетно битан фактор у одлучивању да се одређени брак склопи (уколико угледни отац даје стасалу и полно способну девојку на удају исто тако се захтева да потенцијални младожења буде полно способан и здрав). У српском друштву током 19. века, када је оснивање институција било у зачетку, уставна брака била је у директној вези са црквеним начелима и представљала је један од битних стубова друштвене организације. Брачни односи регулисани су *Српским грађанским закоником*, али нису имали такву форму.⁴³ Занимљивост је да је тек за време Краљевине Југославије 1934. године Законом о сузбијању полних болести предвиђен обавезан лекарски преглед *мушкараца* пре ступања у брак. Закон је предвиђао да сваки момак-женик мора донети уверење о полном здрављу пре ступања у брак како би се утврдило да је полно здрав. Ово уверење би лице предавало свештенику и није смело бити старије од десет дана у односу на дан венчања. Закон се односио на све вероисповести у Краљевини Југославији.⁴⁴

⁴² ИАШК, ОЗ/Д VII-3 (1899)

⁴³ Irena Kolaj Ristanović, *Muslimanka i hrišćanka u Kneževini Srbiji u XIX veku: između verskog zakona, državnih propisa, tradicije i stereotipa*, Journal of Balkan Studies 2021, 24-46.

⁴⁴ „Правилник за извршење закона о сузбијању полних болести“, *Време*, 17. 6. 1934, 2.

ЗАКЉУЧАК

Када су Марк Блок и Лисјен Февр покренули часопис *Анали* 1929. године, снажно се супротстављајући историографским традицијама 19. века, није се могло ни претпоставити колико ће снажан утицај извршити на генерацију млађих историчара својим систематским покушајима теоријског одређивања новог начина разумевања прошлости. Тако је „историја одоздо“, односно историја *малог човека*, понудила алтернативну историју људи на врху, са јасним настојањем да разуме *стварне људе* изгубљене у прошлости. У одређеним националним историографијама, „историја одоздо“ изједначава се са историјом свакодневнице, будући да обе имају циљ да „преузму историју од елите и врате је обичним људима“.⁴⁵

Пажљиво, не нужно и *ново читање* докумената који се данас налазе у Оријенталној збирци ИАШК нуди широк спектар тема које се методолошки могу сврстати у домен историје малог човека и/или историје свакодневнице. Будући да се оне неретко преплићу са историјом жена, јасно је да и подручје родне историје може бити употпуњено новим сазнањима до којих долазимо на основу критичке анализе одређене грађе поменуте Збирке. Са „историјом одоздо“ у блиској је вези и културна историја или историја менталитета, која је усмерена на одређене врсте народних веровања и емоција, како је то конципирала школа *Анала*.⁴⁶ Уколико се осврнемо на представљене документе у овом раду, јасно је да нам они пружају увид у сва наведена историографска тематска подручја. Судски запис који се односи на отмицу девојке недоречен је у смислу исхода саме отмице – премда је вероватније да девојка није отета – али употпуњава наша знања не само о присуству Срба у другој половини 18. века на простору Космета, већ и о доживљају једног оца, Србина, према настрадалом сину и (евентуално) отетој кћерки, тј. припадницима исте заједнице који су њему де факто нанели зло.

Још увек прилично неистражено поље родне, односно женске историје, нарочито период 18. и 19. века, допуњује приказана молба једне мајке узрокована брачним проблемима њене кћерке. Овај документ је врло комплексан за анализу, односно за истраживачка питања која се намећу. С обзиром да је мајка поданица Османског царства и да *Српски грађански законик* није важио на територији њеног пребивалишта, реална потреба за правном заштитом натерала ју је да се обрати управо шеријатском суду. Међутим, управо поменута правна заштита једне жене, односно мајке, као и њене деце, јесте основно питање које проблематизује овај документ. Да ли је обична жена, и поред постојеће правне регулативе (без обзира на конфесију), у пракси уживала одређени степен заштите, нарочито материјалне, остаје посебно отворено истраживачко питање које нужно упућује на опште питање женског положаја у друштву, односно амбивалентности између правних оквира и реалне свакодневице.

Насупрот томе, наредни документ отвара питање утврђивања полне способности лица православне вере које прописује шеријатски закон као један од предуслова за склапање брака. С обзиром на то да црквено право у том тренутку

⁴⁵ Džeremi Blek, Donald Makrejld, *Izučavanje istorije*, Beograd 2007, 137.

⁴⁶ Исто, 141.

овакву обавезу не предвиђа за припаднике православне вероисповести, остаје непознаница због чега се поменуто лице уопште подвргло прегледу.

На основу презентованих докумената евидентно је да поједине карактерише недостатак ширег контекста, односно стицање целовитог увида у предмет о коме она говоре. Управо због овога одређена документа остају недоречена, а самим тим и предмет даљих истраживања. Међутим, поред наведених ограничења, неоспоран је њихов значај за упознавање свакодневнице и живота *обичног* човека на једном мултиетничком простору.

РЕЗИМЕ

468

Историјски архив Шумадије Крагујевац је већ у првим годинама након свог оснивања 1952. дошао у посед докумената османске проминијенције. Упркос вишеденијској неистражености, ИАШК се последњих година упустио у посао аналитичког сређивања и дигиталне обраде османске грађе. Резултат овог веома захтевног посла, најпре због језика и писма самих докумената, представља формирање Оријенталне збирке која се састоји од 156 докумената и 31 књиге на османском турском и арапском језику. Приликом систематске обраде докумената дошло се до фасцинантног открића које је за готово три деценије померило старосну границу грађе коју чува крагујевачки Архив. Наиме, до сада се као најстарији узимао документ из 1809. године који се односио на Карађорђеву устаничку Србију, да би се превођењем и датовањем документа из Оријенталне збирке *Запис суда о убиству приликом отмице девојке на Косову* старосна граница грађе померила на 13. новембар 1780. године. Ово откриће званично најстарији документ у Историјском архиву Шумадије Крагујевац помера у 18. век.

У раду су представљена три документа из Оријенталне збирке која употпуњавају и отварају нова питања из области „историје одоздо“, историје менталитета и родне историје.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Извори

- Архивски фондови и збирке у СФРЈ: САП Косово, Београд 1986.
- Историјски архив Шумадије Крагујевац – ИАШК, Оријентална збирка, Судски запис о убиству током отмице девојке на Косову, ИАШК ОЗ/Д III-1 (1780)
- ИАШК ОЗ/Д III-35 (1879)
- ИАШК ОЗ/Д VII-3 (1899)
- „Правилник за извршење закона о сузбијању полних болести“, *Време*, 17. 6. 1934, 2.
- *Statistički godišnjak FNRJ 1959*, Beograd, 1959.

Литература

- Аломеровић Хубанић, Ениса. *Османска документа у Архиву Србије*, Зборник радова са међународне научне конференције Оријенталистика, јуче данас сутра, Београд 2016, 261-270.

- Blek, Džeremi, Makrejld, Donald. *Izučavanje istorije*, Beograd, 2007.
- Galijašević, Dževad. *Neosmanizam: Turska između juče i sutra*, Политеиа 2, Бања Лука, 2011, 123-138.
- Гутеша, Душан. *Потписан Протокол о сарадњи између архива Србије и Генералне дирекције државних архива Републике Турске*, Архивски гласник 10, Београд 2015, 4-5.
- Дивац, Зорица. *Породичне и брачне (не)прилике у Србији (19. век)*, Гласник Етнографског института САНУ 54, Београд 2006, 219-232.
- Карамилковић, Ненад, Степановић, Славко, Мирјана, Маринковић. *Србија и Црна Гора у Оријенталној збирци Историјског архива Шумадије у Крагујевцу*, Крагујевац 2022.
- Колај Ристановић, Ирена. *Преглед развоја оријенталних студија на тлу бивше Југославије*, Архив: часопис Архива Југославије 1/2, Београд 2014, 153-168.
- Kolaj Ristanović, Irena. *Muslimanka i hrišćanka u Kneževini Srbiji u XIX veku: između verskog zakona, državnih propisa, tradicije i stereotipa*, Journal of Balkan Studies, Abingdon, 2021, 23-53.
- Крешић, Огњен. *Хршићани као сведоци чина (suhud ul-hal) на кадијским судовима у Османском царству*, Зборник Матице српске за историју 89, Нови Сад 2014, 7-22.
- Маринковић, Мирјана. *Турци са стране кнезу Милошу: фонд Књажевске канцеларије. Документи на турском језику Архива Србије*, Београд 2009.
- Merenik, Slavica. *Bibliografija dr Dušice Bojanić*, Istorijski časopis 7, Beograd, 2004, 228-234.
- Миљковић, Ема. *Османистика у настави историје на српским универзитетима*, Криза и перспектива знања и науке: наука и савремени универзитет, тематски зборник (ур. Бојана Димитријевић), Ниш 2012, 266-271.
- Mušeta Aščerić, Vesna. *Bibliografija radova akademika Branislava Đurđeva. Naučno delo akademika Branislava Đurđeva: zbornik radova sa Međunarodnog okruglog stola održanog u Sarajevu 4. decembra 2009.* (ур. Dževad Juzbašić), ANUBIH, knj. CXXXVI, Sarajevo 2010, 221-238.
- Трубарац Матић, Ђорђина. *За њим и у гору и у воду: Семантичко-прагматичка анализа у контексту добровољне брачне отмице*, Гласник Етнографског института САНУ 62, Београд 2014, 215-233.
- Фотић, Александар. *Између закона и његове примене*, Приватни живот у српским земљама у освит модерног доба (ур. Александар Фотић), Београд 2005, 27-64.
- Чолић, Љиљана. *Османистика у Србији - традиција и визија*, Оријенталистика јуче, данас, сутра, Београд 2019, 43-47.
- Чолић, Љиљана. *Османска дипломатика са палеографијом*, Београд, 2005.

Slavko STEPANOVIĆ

A HISTORY OF AN ORDINARY MAN AND AN EVERYDAY LIFE THROUGH THE ORIENTAL COLLECTION OF THE HISTORICAL ARCHIVES OF ŠUMADIJA IN KRAGUJEVAC

Summary

470

The Historical Archives Šumadija in Kragujevac during the first years of its existence after its establishment in 1952, came into possession of documents of Ottoman provenance. After decades of neglect, in the past few years the Historical Archives Šumadija in Kragujevac engage into analysing, arranging, and digital processing of Ottoman material. The result of this very demanding work mostly because of the language and the script of the documents, is creation of the Oriental Collection that consists of 156 documents and 31 book in Ottoman Turkish and Arabic language. During processing of the documents, a fascinating discovery was made regarding the age range of the documents shifting them down for almost three decades. Namely, as the oldest document was considered a document from 1809 in relation to the Uprising in Kragujevac's Serbia, but with the translating and determining the date from Oriental Collection of the Court record about the killing during abduction of the girl on Kosovo the age range was shifted to November 13th in 1780. This discovery officially moves the oldest document in the Historical Archives Šumadija in Kragujevac to 18th century.

In this work three documents from Oriental Collection are presented which open up new questions regarding „history from below“, history of mentality, and gender history.